

Поміж дітей із СПМ вагома група – більшість дітей (71,1 %) демонструють вище середнього (35,3 %) та високу здатність (35,8%) до пізнання комунікативної поведінки. Водночас, третина – 28,9 % дітей із СПМ не завжди здатні передбачати наслідки поведінки у певній міжособистісній ситуації. Вони часто потрапляють в конфліктні ситуації внаслідок помилкового уявлення результатів власних дій або вчинків інших людей, погано орієнтуються в загально прийнятих нормах і правилах поведінки. В силу неадекватної інтерпретації чужих намірів, неправильного розуміння результатів поведінки, у цих дітей можуть спостерігатися прояви деструктивної і протестної поведінки.

Отже, за даними обох методик більшість дітей із СПМ демонструють достатню сформованість здатності до інтерпретації та прогнозування комунікативної поведінки, що в цілому засвідчує достатню сформованість перцептивних комунікативних вмінь. Однак, для третини з них характерні труднощі у здійсненні означених вмінь, що може зумовлювати труднощі в інтерпретації та розумінні станів партнера, дефіцитарності перцептивної сторони спілкуванні.

Узагальнення описаних результатів дає підстави для висновку про недостатню сформованість експресивно-мімічних засобів, перцептивних комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. Для дітей цієї групи характерні *комунікативні труднощі операційного рівня* зумовлені недостатністю соціальної перцепції, експресивності невербальної поведінки, використання паралінгвістичних характеристик (темпоритму, інтонації, гучності). Усе означене свідчить про недостатню реалізацію перцептивної сторони комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення і відповідно – дефіцитарність комунікативної діяльності в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитриева С. Т. Влияние социальных эмоций на развитие общения детей дошкольного возраста : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / С. Т. Дмитриева ; МПГУ. – М., 1997. – 19 с.
2. Запорожец А. В. К вопросу о генезисе, функции и структуре эмоциональных

процессов у ребенка / А. В. Запорожец, Я. З. Неверович // Вопросы психологии. – 1974. – №6. – С. 59–74.

3. Лабунская В. А. Экспрессия человека : общение и межличностное познание / В. А. Лабунская. – Ростов н/Дону : Изд-во «Феникс», 1999. – 608 с.
4. Леханова О. Л. Использование невербальных средств общения в коррекционно-логопедической работе с дошкольниками с ОНР : дис. ... канд. пед. наук. – М., 2008. – 208 с.
5. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
6. Тихонова Е. С. Состояние эмоциональной сферы дошкольников с общим недоразвитием речи / Е. С. Тихонов // Дефектология. – 2008. – №3. – С. 39–47.

УДК 376.1-056.264-053.4:[81'373:81'36]

І. А. Молошна

магістр спеціальності

«Корекційна освіта. Логопедія»

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук, доцент

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

У статті подано проблему розвитку лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

В статті представлено проблему розвитку лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

The article presents the problem of lexical and grammatical aspects of speech in children with general speech underdevelopment.

Ключові слова: мовлення, формування мовлення, лексико-граматична сторона мовлення, виявлення та усунення порушень, загальне недорозвинення мовлення.

Ключевые слова: речь, формирование речи, лексико-грамматическая сторона речи, выявление и устранение нарушений, общее недоразвитие речи.

Key words: speech, speech formation, lexical and grammatical aspect of speech, detection and elimination of violations, general underdevelopment of speech.

Постановка проблеми. Порушення мовлення у дітей різноманітні за своїми

проявами. Одні порушення проявляються тільки у вимові, інші торкаються процесів фонемоутворення і виражаються не тільки в дефектах звуковивимови, а й в труднощах звукового аналізу.

Існують порушення, що охоплюють як фонетико-фонематичну так і лексико-граматичну системи, що виражається в загальному недорозвитку мовлення.

Діти із загальним недорозвитком мовлення, є основним контингентом логопедичних груп дошкільних освітніх установ, вони складають різномірну групу за ступенем важкості прояву дефекту та за природою його виникнення.

Порушення лексико-граматичного ладу мовлення є провідним дефектом в структурі ЗНМ, оскільки, у дітей пізніше починає формуватися мовленнєва система для якої характерний мінімальний запас слів, аграматизми, дефекти звуковивови [10, с. 16].

Порушення формування лексики в дітей із ЗНМ проявляється в обмеженості словникового запасу, різкому розходженні об'єму активного та пасивного словника, неточному використанні слів. Дошкільники з ЗНМ не розуміють значення багатьох слів, об'єм їх пасивного словника близький до норми. Однак, використання слів у експресивному мовленні, актуалізація словника викликають великі труднощі [5, с. 42].

Бідність словника проявляється, наприклад, у тому, що дошкільники з ЗНМ не знають значень багатьох слів: назв диких тварин (кабан, леопард), пташок, інструментів, професій тощо.

Особливо різниця між дітьми з нормальним і порушеним мовленнєвим розвитком спостерігається під час актуалізації предикативного словника (дієслів, прикметників). У дошкільників із ЗНМ виникають труднощі в називанні багатьох прикметників, які використовують у мовленні їх ровесники з нормальним розвитком (вузький, кислий, пухнастий, гладкий та ін.). У дієслівному словнику дошкільників із ЗНМ переважають слова, що позначають щоденні побутові дії дитини (їсти, пити тощо) [9, с. 8].

Значно складніше засвоюються слова узагальнюючого значення слова, що позначають стан, оцінку, якість, ознаку та ін.

При загальному недорозвитку мовлення формування граматичної будови

відбувається з більшими ускладненнями, ніж оволодіння активним та пасивним словниками. Це зумовлено тим, що граматичні значення завжди більш абстрактні, ніж лексичні, а граматична система мовлення організована на підставі більшої кількості мовних правил [8, с. 77].

Грамматичні форми словозміни, словотвору, типи речень з'являються у дітей із ЗНМ, як правило, у тій же послідовності, що й у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком. Своєрідність оволодіння граматичною будовою мовлення дітей із ЗНМ проявляється в повільнішому темпі засвоєння, у дисгармонії розвитку морфологічної і синтаксичної систем, семантичних і формально-мовленнєвих компонентів. Аналіз мовлення дітей із ЗНМ виявляє в них порушення в оволодінні як морфологічними, так і синтаксичними одиницями. У цих дітей виникають труднощі як у виборі граматичних засобів для висловлення думки, так і в їх комбінуванні [7, с. 96].

Мовленнєвий розвиток розглядається в психології та педагогіці як загальна основа навчання і виховання. Одним із головних завдань розвитку мовлення є формування його лексико-граматичної будови. Уже в дошкільному віці дитина повинна оволодіти обсягом словника, достатнім для того, щоб розуміти мовлення дорослих та своїх однолітків [8, с. 79].

Тобто, порушення лексико-граматичної будови мовлення призводить до того, що дитина не правильно опановує власне мовлення і неправильно формулює власні мовленнєві висловлювання, а неправильно засвоєння закономірностей мовлення призводить до порушень морфологічної структури слова і синтаксичної структури речення [2, с. 184].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про збільшення кількості дітей дошкільного віку з порушеннями усного мовлення, що зумовлює труднощі в оволодінні програмами навчання і виховання дітей дошкільного віку в умовах дошкільних навчальних закладів, своєчасною мовленнєвою підготовкою дітей до школи і формуванням мисленнєво-пізнавальної діяльності, поведінки та особистості дитини в цілому. У зв'язку з цим набуває значущості превентивне навчання і виховання дошкільників

із порушеннями мовлення та особливо корекційна робота зі старшими дошкільниками із ЗНМ в умовах логопедичної групи ДНЗ.

Різні аспекти методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку розробляли вітчизняні педагоги А. Богуш, О. Гвоздев, А. Усова, К. Ушинський, Є. Тіхеєва, Є. Флеріна та ін. [3, с. 36-38]. Діти з порушенням мовлення, а серед них і діти із ЗНМ, належать до неоднорідної та чисельної групи, для якої оволодіння усним мовленням – єдиний і основний шлях особистісного розвитку [5, с. 45]. Своєрідність розвитку словникового запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення та його фонетико-фонематичної сторони при ЗНМ описана в дослідженнях Р. Левіної, В. Орфінської, Н. Траугот та ін. Проблема формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ займає одне з основних напрямів в сучасній логопедії.

Зважаючи на труднощі формування та розвитку лексико-граматичного компоненту усного мовлення та важливу його роль у загальному психічному розвитку, що вагомим чином впливає на процес дошкільної підготовки до шкільного навчання, особливо важливим є своєчасне виявлення й ефективне усунення порушень лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ.

Мета статті: висвітлити особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення старших дошкільників із ЗНМ та сформулювати гіпотезу щодо використання технічних засобів як ефективного логокорекційного засобу.

Виклад основного матеріалу. Загальний недорозвиток мовлення характеризується порушенням всіх компонентів мовленнєвої системи, що охоплює фонетико-фонематичну та лексико-граматичну сторони при нормальному слухові й інтелекті. Діагностичною ознакою може слугувати різниця між мовленнєвим і психічним розвитком, індивідуальний темп просування мовленнєвого розвитку дітей, проте є ряд особливостей, що проявляються при різних рівнях ЗНМ: труднощі формування пізнавально-комунікативної діяльності, уповільнений розвиток словникового запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення та інше. Тому, одним із головних завдань мовленнєвого розвитку дошкільників із ЗНМ є завдання розвивати комунікативно-пізнавальну

потребу в мовленні (I рівень ЗНМ), оволодівати елементарними формами усного мовлення на основі практичних умінь відповідати на запитання, складати речення за моделями (II рівень ЗНМ), продовження активно розвивати словниковий запас, удосконалювати граматичну структуру та зв'язне мовлення (III рівень ЗНМ) [1, с. 42-48].

На сучасному етапі розвитку логопедії в Україні гостро стоїть питання підвищення ефективності корекційно-розвивальних методик та оптимізації на цій основі усієї системи логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення, зокрема з ЗНМ III рівня, бо науковим підґрунтям логопедичної діагностики є гуманістична психологія з позицій якої є організація корекційного процесу, що передбачає реалізацію особистісно орієнтованого підходу. Тому, одним із основних завдань, є забезпечення такого рівня корекційно-розвивального процесу, що би сприяв не тільки оволодінню дитиною мовленням, але й шкільними знаннями [8].

Експериментальною базою дослідження лексико-граматичної складової усного мовлення було обрано дошкільний навчальний заклад № 4 «Зірочка», м. Суми. У дослідженні брали участь 12 осіб старшого дошкільного віку з ЗНМ. Контингент було розділено на дві групи – експериментальну і контрольну – по 6 дітей в кожній.

У ході експерименту, для формування аналітичної картини, ми використали критерії та показники розвитку лексичної та граматичної складових мовлення старших дошкільників із ЗНМ.

Критеріями лексичної складової у дітей із ЗНМ III рівня було обрано: здатність до формування різних лексичних узагальнень (показниками названого критерію виступають вживані узагальнюючі слова), володіння формулами мовленнєвого етикету відповідно до ситуації (показниками названого критерію виступають: здатність обмінюватися думками, повідомленнями) та продуктивність використання дитиною лексичних одиниць мовлення (показниками названого критерію виступають вживані частини мови) [11, с. 42].

Критеріями граматичної складової у дітей із ЗНМ III рівня було визначено наступні характеристики: здатність до

словозміни, що виражає числові, родові, часові, відмінкові відношення (показниками названого критерію виступають практичні операції з морфемами, вміння змінювати граматичні форми слів, розуміти їх значення, правильно узгоджувати слова в словосполученнях і реченнях), здатність до словотвору (показниками названого критерію виступають практичні вміння змінювати граматичні форми слів, розуміти їх значення), а також здатність до використання синтаксичної складової мовлення (показниками названого критерію виступають практичні вміння формування різних типів синтаксичних конст-

рукцій на рівні речення – простого непоширеного та простого поширеного) [11, с. 43].

Під показниками розуміємо кількісну характеристику окремих проявів порушень лексичної та граматичної складової мовлення у єдності з їх якісною визначеністю [8, с. 68-73].

Проведений кількісний аналіз стану лексичної та граматичної складових мовлення вказує, що старші дошкільники з ЗНМ в основному, займають низький та середній рівень сформованості означених мовленнєвих характеристик (Табл. 1).

Таблиця 1.

Рівні сформованості лексико-граматичної складової мовлення за даними початкового експериментального обстеження

Рівні мовлення	Кількість Осіб	Експериментальна група		Контрольна група		Різниця показників
		Особи	%	Особи	%	
Лексична складова мовлення						
Високий	-	-	-	-	-	-
Середній	3	55	3	55	-	-
Низький	3	55	3	55	-	-
Граматична складова мовлення						
Високий	-	-	-	-	-	-
Середній	3	55	3	55	-	-
Низький	3	55	3	55	-	-

Така обставина спонукає до пошуку більш ефективних шляхів та засобів логокорекційної роботи з дітьми із ЗНМ.

У дослідженнях авторів Г. Коджаспірової, О. Танасієнко, Є. Смирнової та інших науковців підтверджена ефективність використання технічних засобів, що підвищує продуктивність навчально-виховного процесу в тому разі, якщо вчитель або вихователь добре уявляють і розуміють психологічні основи їх застосування [6, с. 128].

Для покращення ефективності логокорекційної роботи зі старшими дошкільниками з ЗНМ пропонуємо використання технічних засобів, що сприятиме оптимізації роботи логопеда та активізації пізнавально-мовленнєвих можливостей дошкільників.

При використанні технічних засобів

відкривається також безліч нових можливостей проведення позаурочної роботи та дозвілля дітей. Відбувається упровадження нових інформаційних технологій у навчально-виховний процес, що призводить до корінної зміни характеру діяльності педагога – він у значній мірі наближається до професійної діяльності дослідника, програміста, організатора, консультанта [4, с. 18].

Висновки. Отже, аналіз результатів теоретичних і експериментальних досліджень констатує переважно середній та низький рівні сформованості лексичних та граматичних умінь дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ.

Така обставина зумовлює пошук більш ефективних методів і засобів корекції усного мовлення дітей із ЗНМ. Перспективою подальших розвідок є

використання технічних засобів, що сприятиме активізації пізнавально-мовленнєвих можливостей дошкільників, оптимізації роботи логопеда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойкова С. В. Развитие лексико-грамматического строя речи у дошкольников с ОНР / С. В. Бойкова // *Логопед в детском саду*. – 2006. – № 3. – С. 42-48.
2. Власенко И. Т. Особенности словесного мышления взрослых и детей с нарушениями речи / И. Т. Власенко – М. : Педагогика, 1990. – 184 с.
3. Дубова Н. В. Обособленностях навыков общения дошкольников с ОНР / Н. В. Дубова // *Логопед в детском саду*. – 2006. – №3. – С. 36-38.
4. Егорова Ю. Н. Мультимедиа, как средство повышения эффективности обучения в общеобразовательной школе / Ю. Н. Егорова. – Чебоксары, 2000. – 18 с.
5. Безрукова С. А. К вопросу о формировании лексико-грамматических средств языка у дошкольников с ОНР / С. А. Безрукова // *Логопед в детском саду*. – 2007. – № 6. – С. 40-52.
6. Коджаспірова Г. М. Технічні засоби навчання та методика використання / Г. М. Коджаспірова, К. В. Петров. – М. : Академія, 2003. – 256 с.
7. Мастюкова Е. М. Дефекты речи и их происхождение / Е. М. Мастюкова – М. : АПН СССР, 1985. – С. 73 - 95.
8. Орфинская В. К. Принципы построения дифференциальной методики обучения алаликов на основе лингвистической классификации форм алалии / В. К. Орфинская. – ЛГПИ им. А. И. Герцена. – 1963, вып. 256. – С. 67-81.
9. Пугакова В. Ф. Порушення лексичної і граматичної сторони мовлення в дітей із ЗНМ / В. Ф. Пугакова // *Логопед в детском саду*. – 2013. – № 7. – С. 8.
10. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку / Є. Ф. Соботович // *Дефектологія*. – 2003. – № 2. – С. 15-19.
11. Чиркина Г. В. Программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи / Т. Б. Филочева, Г. В. Чиркина, Т. В. Туманова, С. А. Миронова, А. В. Лагутина. – М. : Просвещение, 2008. – С. 40-56.

УДК 376.1-056.264:81'234

Л. О. Пойманова

студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

К. О. Зелінська-Любченко

кандидат педагогічних наук, старший викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ДИСГРАФІЇ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО ПОРУШЕННЯ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються погляди провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників на проблему етіології, патогенезу та корекції дисграфії; висвітлюються причини виникнення цього специфічного порушення писемного мовлення.

В статті розглядаються погляди провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників на проблему етіології, патогенезу та корекції дисграфії; висвітлюються причини виникнення цього специфічного порушення писемного мовлення.

The views of the home and foreign leading explorers on the problem of the etiology, pathogenesis and the correction of dysgraphia were considered in the article; the causes of origin of this particular violation of written speech were highlighted

Ключові слова: письмо, писемне мовлення, усне мовлення, дисграфія.

Ключевые слова: письмо, письменная речь, устная речь, дисграфия.

Key words: writing, written speech, oral speech, dysgraphia.

Постановка проблеми. Письмо є складною формою мовленнєвої діяльності, яке здійснюється за узгодженою роботою чотирьох аналізаторів. Порушення або несформованість вищих психічних функцій може викликати порушення процесу оволодіння письмом – «дисграфію» [5, с. 3].

Проблема порушення писемного мовлення є досить актуальною на сучасному етапі розвитку корекційної педагогіки. Труднощі у формуванні початкових навичок писемного мовлення переважають у дітей молодшого шкільного віку. Несформованість навичок писемного мовлення чинить негативний вплив на психологічний і мовленнєвий розвиток дітей, формування особистості, їх шкільну адаптацію.

Навчання писемному мовленню є надзвичайно складним за своїм психофізіологічним механізмом та рівнем організації. Будь які фактори (соціальні, біологічні та інші) можуть викликати дисграфію.